

СЕКЦІЯ 1. ГУМАНІЗАЦІЯ ОСВІТИ ЯК БАЗОВА ДЕТЕРМІНАНТА РОЗВИТКУ ОСВІТНЬОЇ СИСТЕМИ В СУСПІЛЬСТВІ

Мелков Ю. О.

доктор філос. наук, ст. дослідник,
зав. відділу дослідницької діяльності університетів
(Інститут вищої освіти НАПН України, м. Київ)

СВІТОГЛЯДНО-ЦІННІСНІ ЗАСАДИ ГУМАНІЗАЦІЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ ЗА ДОБИ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ

Технології, що засновані на генеративному штучному інтелекті (ШІ), становлять собою неабиякі виклики як людству в цілому, так і вищій освіті зокрема. Деякі «інфлюенсери», такі як Ілон Маск чи Юваль Ной Харарі, навіть характеризують поширення таких технологій як «кінець історії людства», принаймні у тому сенсі, в якому ми звикли розуміти що людство, що його історію: мірою того, як ШІ навчається виконувати все більше й більше завдань, що їх звичайно виконують люди, останні, маючи набагато менше здібностей і можливостей у сфері обробки даних, стають застарілими, а то й загалом непотрібними для майбутнього. Відповідно, у ситуації світу, що стрімко змінюється таким непередбачуваним чином, проблематизується як місце та призначення людини, так і зміст усієї вищої освіти: невідомо, що викладати, адже більшість того, чому навчаються сьогодні студенти, за прогнозами того ж Ю. Н. Харарі, має виявитися нерелеватним щодо потреб ринку праці десь так уже до 2050 року [2].

Втім, на мою думку, подібні прогнози виявляються не лише занадто песимістичними, але й не дуже обґрунтованими з філософської точки зору. Технології ШІ при всій їх вразливості залишаються технологіями, і підхід щодо їх осмислення принципово ніяк не відрізняється від проблеми використання технологій доби першої чи другої промислових революцій. Ще двісті років тому Чарльз Беббідж, один із авторів ідеї програмованого комп'ютера, висловлював думку про те, що перевага машин полягає в наданні ними засобу «проти неухильності, неробства або нечесності людського фактору» [1, с. 54]. При цьому малося на увазі зовсім не будь-яка діяльність людини, а лише такий її різновид, що становить собою суто механічний і виснажливий процес, як-от підрахунок серії повторень одного й того ж факту: якраз у цьому машина і справді може бути куди більш ефективною, ніж пересічна людина. Варто пригадати, що й терміном

«комп'ютер» ще у середині ХХ ст. позначали професію людини-обчислювальника [4], і коли комп'ютери електронні перейняли на себе відповідні функції, це постало зовсім не «кінцем історії людства», а такою формою технічного прогресу, яка звільняє людину від виснажливої механічної праці на користь більш творчої та людяної, а тому містить у собі й суто гуманістичний вимір.

Власне, мова йде про те, що техніка за визначенням має виступати засобом розвитку людини, а не навпаки. Так, не встигли ми звикнути до ідеї «Індустрії 4.0» з її кіберфізичними системами та технологіями ІІІ, як на порядку денному постали вже концепції «Індустрії 5.0» та «Суспільства 5.0». Згідно авторам доповіді Європейської комісії, п'ята промислова революція має вести до стійкої, людиноцентричної та резильєнтної промисловості: «Замість того, щоб питати, що ми можемо зробити з новими технологіями, ми запитуємо, що ці технології можуть зробити для нас» [3, с. 14]. Відповідно, якщо говорити про сферу освіти, то розповсюдження технологій, заснованих на ІІІ, закономірно призводить до реактуалізації та до посилення, а не послаблення гуманістичної складової. Не можна не погодитися з висновком українських дослідників П. Ю. Сауха та І. В. Саух: «В умовах п'ятої промислової революції основним імперативом освіти постає визнання людських якостей, визначення компетентностей та ролей, які найкраще виконують люди. Вони зокрема пов'язані з інноваційністю, творчістю, критичним мисленням, аналітичними здібностями, дизайном, співчуттям, тобто з усім тим, що є недоступним для машини» [7, с. 5].

Отже, що може, а що не може робити штучний інтелект? Це питання нагадує популярні ще у середині ХХІ ст. дискусії на тему «Чи може машина мислити?» Мабуть, найбільш вдала та популярна спроба відповіді на останнє, славнозвісний «Тест Тьюрінга», замінює філософський підхід суто процедурним: чи може машина імітувати людину при спілкуванні? ІІІ та нейронні мережі якраз і продовжують – більш або менш успішно – цю лінію імітації. Імітація мислення за певними формальними правилами або за статистичним аналізом низки прикладів і «патернів» – це зовсім не те ж саме, що власне мислення, тим більше не те ж саме, що «інтелект». Останнім терміном характеризується звичний вже для української мови переклад поняття Artificial Intelligence, але це не робить його більш точним: Intelligence – це не інтелект, а щось на кшталт здатності розуміння чи пізнавальної сили, тобто, лише одна окрема риса «інтелекту» в цілому, – втім, вона є не менш недосяжною для машини, ніж сам інтелект. З цим згодний і американський філософ Джарон Ланьє, який засвідчує у статті з промовистою назвою «Штучного інтелекту не існує»: існують лише програми, що змішують роботу, виконану людським розумом, – як щось на кшталт великої «Вікіпедії» [5].

«Генеративність» технологій ІІІ жодним чином не означає їх креативність, не означає, нібито вони здатні створювати щось нове. Важливим тому постає вироблення правильного світоглядного та ціннісного підходу до розуміння нами штучного інтелекту – як засобу людської

діяльності, а не як суб'єкта такої діяльності. Ще під час тих саме дискусій 1960-х років один із засновників Київської школи філософії П. В. Копнін пояснював, що «мислить» не машина, а людина за допомогою машини, – так само, як не екскаватор копає землю, а людина за допомогою екскаватора. Відповідно, вміти керувати екскаватором ще не означає вміти копати землю – для цього потрібно знати не лише *як*, але й *де* та, головне, *навіщо* копати... Знаходити відповіді на ці питання є тією справою людини, що її у принципі та за визначенням не може здійснювати машина, і це не просто «Intelligence» як здатність робити умовиводи за схемами формальної логіки чи за обробкою статистичних патернів, але повноцінне творче осмислення.

Саме *осмислення* є правом та обов'язком людини, відповідно як до визначення самого терміну «гуманізм», так і до відомого заклик І. Канта до «мужності користуватися власним розумом» в якості роз'яснення суті ідеї Просвітництва. Якщо у XVIII ст. така ідея полягала у забезпеченні здатності кожної людини мислити та визначати сенс власного життя та власної діяльності, не відчужуючи цього права на користь інших людей, зокрема представників «вищих» верств і класів, – то сьогодні в якості «узурпатора» такого права цілком може виступати машина, що має набагато менше підстав претендувати на відповідну здатність, аніж монархи доби «старого порядку». На жаль, серед студентів університетів різних країн сьогодні нерідко можна зустріти некритичне сприйняття технологій ШІ за відсутності навичок «цифрової гігієни», навчання яким ускладнюється меншою обізнаністю багатьох викладачів, особливо представників старшого віку, щодо означеного предмета.

Формування критичного та відповідального ставлення до технологій ШІ стикається ще й з таким явищем, яке можна назвати своєрідним «замкненим колом»: потрібно бути експертом у певній галузі знань, аби мати змогу на належному рівні перевірювати та підтверджувати інформацію, надану чи то статтею у «Вікіпедії», чи то відповіддю ChatGPT або іншого представника нейронних мереж і штучного інтелекту. Але якщо хтось уже є таким експертом, то йому немає потреби і звертатися до допомоги з боку «Вікіпедії» чи ChatGPT [6]. Зрештою, ці інструменти якраз і корисні тим, що дозволяють людям отримати певну нову для них інформацію, – і перевірка такої інформації потребуватиме певних зусиль, реалізація яких відноситься скоріше до загальних компетентностей, до світоглядних і ціннісних підвалин людської діяльності в цілому, аніж до вмінь і навичок роботи з окремими технологіями. Необхідність знаходження правильного балансу в освіті між загальними і спеціальними компетентностями якраз і може сприяти відповідальному та критичному ставленню як до своїх власних знань, так і до можливостей технологій ШІ, з тверезим і виваженим оцінюванням таких можливостей.

Можна коротко підсумувати, що технології ШІ здатні сприяти відкритій, людиномірній, персоналізованій освіті, але лише за умови етичного та відповідального їх використання. Парадоксальним чином, але розповсюдження таких технологій як у суспільстві в цілому, так і у сфері

вищої освіти зокрема призводить не до нівеляції людини та людських цінностей, а до їх реактуалізації, до посилення гуманістичного (та гуманітарного) виміру освіти. Адже щоби вміти успішно використовувати технології ШІ, треба чітко усвідомлювати межі їх можливостей, за якими знаходиться царина гуманізму як права та обов'язку людини щодо осмислення своєї діяльності. В тому числі й діяльності за допомогою таких технологій: як і у випадку з будь-якими іншими машинами та технічними винаходами, потенційні загрози походить не від ШІ як такого, а від особливостей його використання як засобу для досягнення певних людських цілей. І це ще більш актуалізує світоглядні, ціннісні та моральні аспекти нашого знання та нашої освіти.

Список використаних джерел

1. Babbage Ch. On the Economy of Machinery and Manufactures. 4th edition. London: John Murray, 1846.
 2. Dürr A., Furer J.-M.: The documentary Film «The End of Humanity». Schwarzfalter, 2024. URL: <https://endofhumanity.film>
 3. European Commission: Directorate-General for Research and Innovation. Industry 5.0 – Towards a sustainable, human-centric and resilient European industry. Brussels: Publications Office of the European Union, 2021. DOI: <https://doi.org/10.2777/308407>
 4. Grier D. A. When Computers Were Human. Princeton: Princeton University Press, 2005.
 5. Lanier J. There is no A.I. // The New Yorker, 20 April 2023. URL: <https://www.newyorker.com/science/annals-of-artificial-intelligence/there-is-no-ai>
 6. Mielkov Yu. AI Challenges and Humanist Foundations for the Transformation of Higher Education // Artificial Intelligence. 2024, Iss. 4(101), P. 81–87. DOI: <https://doi.org/10.15407/jai2024.04.081>
- Саух П. Ю., Саух І. В. «Суспільство 5.0». Архітектоніка освіти в умовах П'ятої промислової революції: виклики та перспективи // Вісник Національної академії педагогічних наук України, 2023, Вип. 5(2), С. 1–7. DOI: <https://doi.org/10.37472/v.naes.2023.5223>

Кізима І. М.,

здобувач третього ступеня (доктор філософії) кафедри початкової освіти та освітніх інновацій.

Карпатський національний університет імені Василя Стефаника
e-mail: ivan.kizyma.24@pnu.edu.ua

**ФОРМУВАННЯ ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ ФАХІВЦІВ З ФІНАНСІВ
ДО ПРОФЕСІЙНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ В УМОВАХ ЦИФРОВІЗАЦІЇ ТА
ВИКОРИСТАННЯ ТЕХНОЛОГІЙ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ**